

Broj: 01- 739/22
Podgorica, 13.03.2023. godine
MK

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore, u skladu sa odredbom člana 41 stav 1 Zakona o Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore ("Sl. list CG", br. 42/11 i 32/14) i člana 40 Pravila o radu Zaštitnika ("Sl. list CG", broj 53/14), nakon završenog postupka pokrenutog po sopstvenoj inicijativi daje,

MIŠLJENJE

1. Uvod

1. Dana 19.10.2022. godine, predstavnici Sektora za prava djeteta, mlade i socijalnu zaštitu Institucije Zaštitnika, obišli su JU Dom starih „Grabovac“ u Risnu i tom prilikom razgovarali sa korisnicom X. Y.. (Izvještaj o obilasku ustanove objavljen je na sajtu Zaštitnika¹)

Korisnica X.Y, od oca X i majke X, rođene X, rođena 1958. godine, istakla je sledeće: Da je živjela u Baru u kamp kućici (na svom placu ili svojih roditelja), da je jedan period radila na pijaci (kao prodavac) a da je bila korisnica socijalne pomoći, da je sticajem okolnosti bila smještena u Bolnici u Dobroti, da je bila žrtva nasilja; da je odlukom Osnovnog suda u Baru, potpuno lišena poslovne sposobnosti, da joj je staratelj Centar za socijalni rad Bar; da smatra da ta odluka nije pravilna, da joj nije omogućeno da učestvuje u postupku, da je željela da se ista preispita, da predstavnik Centra za socijalni rad Bar – staratelj/ka ne saraduje. Istakla je da ima dobru saradnju sa Upravom Doma starih u Risnu, ali da nije zadovoljna što se nalazi u Domu, da sebe ne pronalazi tu. Korisnica je iako je bila sjetna i djelovala usamljeno, ostavila utisak razumne osobe koja shvata gdje se nalazi, zbog čega.

Istakla je da je saglasna da pokrenemo postupak pred Zaštitnikom u njeno ime, u odnosu na postupanje Centra za socijalni rad Bar i eventualno Osnovnog suda u Baru, u vezi sa lišenjem njene poslovne sposobnosti. U Domu starih, predstavnici Uprave su istakli da su tim povodom takođe pokrenuli određene aktivnosti.

2. Takođe, vd direktorice JU Doma starih Grabovac Risan, se obratila Zaštitniku ukazujući da je gđa Y., smjestena posredstvom CZSR Bar i vec duzi period odbija smjestaj u toj ustanovi. Istakla je da su se obratili pisanim putem CZSR Bar kao organu starateljstva, da preduzmu sve aktivnosti u cilju ponovnog preispitivanja poslovne sposobnosti i pozvali ih da obavimo zajednicki razgovor sa gdjom Y, medjutim CZSR je odbio saradnju po ovom pitanju, smatrajuci da ona nije izlijecena i da nema osnova za pokretanje novog postupka.

Od Zaštitnika traže pomoć kako bi se preispitala mogućnost vraćanja poslovne sposobnosti gđi Y..

2. Postupanje Zaštitnika

3. Zaštitnik je od JU Centra za socijalni rad Bar zatražio izjašnjenje na navode gđe X. Y, kao i da dostavi kopiju dokumentacije koju posjeduje u predmetu oduzimanja njene poslovne sposobnosti.

¹https://www.ombudsman.co.me/img-articles_npm/117/izvje--taj%20o%20obilasku%20ju%20dom%20starih%20grabovac%20risan.pdf

Centar za socijalni rad Bar, blagovremeno je dostavio izjašnjenje kao i kopiju dokumentacije u vezi oduzimanja poslovne sposobnosti korisnice Doma za stare, X. Y.

U izjašnjenju se između ostalog, navodi: da je gđa Y, dugogodišnja korisnica usluga Centra, koja je zbog lošeg materijalnog stanja i nedostatka porodične podrške smještena na lični zahtjev u dom za stara lica; da potiče iz disfunkcionalne porodice, čiji su odnosi obeleženi psihijatrijskim bolestima i međusobnim konfliktima; da je ona dugogodišnji psihijatrijski pacijent te je, kako navodi sudski veštak-psihijatar dr XX koja ju je lečila tokom dužeg perioda, više od deset puta bila hospitalizovana u SB Dobrota; da se njene hospitalizacije nijesu dešavale kao sticaj okolnosti već su uzrokovane nekontrolisanim napredovanjem bolesti koja je kod nje dovela do agresivnosti, zapuštenosti te potpunog gubitka kontrole nad svojim postupcima; da prema podacima kojima raspolaže Centar, u periodu akutne faze bolesti, ona je živela u blizini jedne manje plaže u Baru, gde je često znala izaći na put i kamenovati vozila, da se bez odjeće kretala po gradu te verbalno i fizički napadala prolaznike; da je hranu iskopavala iz kontejnera te bila higijenski potpuno zapuštena; da takođe, kako je tada navodila, bila je žrtva nasilja i dva puta bila žrtva krivičnog djela protiv polne slobode (silovanje); da su porodični odnosi bili konfliktni, a jedina korektna porodična veza je između nje i sestre X (sada X), koja, međutim, živi u Americi zbog čega često izostaje neophodna podrška; da je živjela u kamp prikolici koju je dobila na korišćenje od Centra za socijalni rad Bar, a koja se nalazi na placu koji je bio u vlasništvu njene porodice i njenom, da se prvi put obratila sa zahtjevom za smeštaj u dom tokom 2015.g. kada je po njenim navodima, njen brat odlučio da proda plac, a nakon što je odustao od prodaje, X. odustaje od smeštaja; da, kada je 2016.g. prodaja realizovana X. se ipak odlučuje da ode u dom; da već nakon par mjeseci, ona počinje da govori o napuštanju istog, gdje se, kako je navodila, nije snašla; da uprkos mišljenju stručnog tima, da bi se napuštanjem doma našla u nezavidnoj situaciji, ona je isti napustila u decembru 2017.god.; da kako nije mogla da se smjesti u prikolicu, koja je već bila potpuno zapuštena, zatrpana starim stvarima, bez električne energije, uz skromnu novčanu podršku sestre i finansijsku pomoć Centra, iznajmljuje stan; da je tada je, osim jednokratne materijalne pomoći, ostvarila i pravo na DNJP, te se tim sredstvima izdržavala; da je nakon šest mjeseci napustila iznajmljeni stan i preselila se kod prijateljice u Sutomore, a ubrzo zatražila smeštaj u dom, jer je prijateljica uskraćivala vodu i struju; da se njen ponovni smeštaj realizuje u decembru 2018.godine; da je X. često mjenjala odluke o smještaju u dom za stare, odustajala pa ponovo podnosila zahtjev, u kratkom vremenskom periodu, o čemu svejdoče njene mnogobrojne izjave u dosijeu-predmetu; da je pokušala da živi sama nakon napuštanja doma, ali nije uspjela u tome, a pokušala je i da živi sa navodnom prijateljicom, ali se ubrzo ponovo obratila zahtevom za povratak u dom; da uprkos želji da se izbori za svoju samostalnost, ona do sada ni u jednom ambijentu nije uspjela da pronađe svoj mir; da upravo činjenica da tako često mijenja odluke, govori u prilog nerealnog pristupa životnom statusu i predstavlja signifikante njene bolesti; da ona često priča o ljudima koji žele da joj pomognu nakon što napusti dom, o sestri iz Amerike, navodnim prijateljicama, no realna podrška izostaje te se do sada niko nije pojavio ili se obratio ovom Centru kako bi te tvrdnje bile potkrijepljene; da je od samog odlaska u dom, imala primjedbe na smeštaj jer je djelila sobu sa još dvije korisnice; da je kasnije dobila dvokrevetnu sobu, no to nije promenilo njen stav; da je često pozivala Centar, navodeći kako je tamo niko ne razumije, da osjeća jaku nelagodu i da se neke mračne sile upliću i utiču na događaje oko nje; da su u razgovoru sa stručnim radnicima, dobijali informacije da se ona solidno prilagođava, da učestvuje u aktivnostima te da je i radno angažovana u vešeraju, za šta je dobijala nadoknadu; da su stručni radnici doma, tokom razgovora koje su vodili sa Centrom, istakli da su primjetili da je, kada ostane bez novca, vrlo razdražljiva i osjetljiva te da u tim situacijama traži da napusti dom; da je problem koji je kod nje naglašen, kako kažu stručni radnici, ogleda se postupanju sa novcem koji, kada ga ima, troši neracionalno; da je činjenica da ona nema svoje prihode, što je dovodi u inferioran položaj u odnosu na potrebe, zbog čega joj je, od strane Centra obezbeđena materijalna pomoć u vidu jedokratnih mjesečnih davanja, a redovno se, po zahtjevu, kupuju i dostavljaju lijekovi.

Dalje se ističe: da je stručni tim ovog Centra, uzimajući u obzir njenu stambenu i materijalnu neobezbeđenost te hroničnu bolest-šizofrena psihoza F29- koju bez pomoći drugog lica nije u stanju da drži pod kontrolom, pokrenuo postupak za lišenje poslovne sposobnosti pred Osnovnim sudom u Baru; da je Rješenjem Rs br. 67/20 od **06.10.2020. godine**, X. potpuno lišena poslovne sposobnosti, te joj je od strane CSR Bar postavljen staratelj po službenoj dužnosti; da je bila upućena i uključena u sve faze postupka, te je istom u dva navrata prisustvovala, o čemu postoji dokumentacija; da je sud, radi zaštite prava korisnice, angažovao advokata po

službenoj dužnosti u ovom postupku; da bi se pokrenuo postupak za vraćanje poslovne sposobnosti gđi Y, po Zakonu o vanparničnom postupku, čl. 29 kojim je regulisan način oduzimanja i vraćanja poslovne sposobnosti, potrebno je sudu dostaviti dokaz da je izliječena, odnosno da više ne boluje od trajne duševne bolesti iz grupe psihoza; da je sud, po službenoj dužnosti, dužan nakon pet godina od oduzimanja poslovne sposobnosti ispituje, da li su ispunjeni uslovi za vraćanje iste; da u skladu sa tim, a s obzirom na nezadovoljstvo štićenice odnosom postavljenog staratelja, istog je moguće razriješiti obaveze te postaviti drugog, u skladu sa željama korisnice.

Na kraju se ističe da je *stav Stručnog tima ovog Centra da bi bilo nehumano dozvoliti da se gđa Y. ostavi u uvjerenju da je u stanju da samostalno vodi brigu o sebi, s obzirom na to da bi se imenovana napuštanjem doma starih našla u nezavidnoj materijalnoj i zdravstvenoj situaciji, te visokom riziku da ostane na ulici, nezaštićena i potpuno sama; da takođe, a kako je psihijatar dr. X navela u vještačenju pred sudom, bez nadzora drugog lica postajala bi mogućnost da prestane sa korišćenjem terapije i na taj način revitalizuje hroničnu bolest.*

3.1. Zaštitnik je od JU Centra za socijalni rad Bar, zatražio dopunsko izjašnjenje na okolnosti postupanja nakon saznanja o nasilju i krivičnom djelu protiv polne slobode nad korisnicom.

U dopunskom izjašnjenju JU Centra za socijalni rad Bar br. 0104-97 navodi se: da u dokumentaciji Centra ne postoje podaci da li je krivično djelo protiv polne slobode (silovanje) o kojem je korisnica pričala, prijavljeno i procesuirano; da u tom period nijedan od sadašnjih stručnih radnika Službe za odrasla i stara lica, nije bio angažovan na radu sa korisnicom; da podaci koji su ranije dostavljeni Zaštitniku, baziraju se na njenom iskazi prilikom zahtjeva za smještaj u dom, a isto je ispričala i stručnim radnicima doma za stara lica, nakon prijema; da takođe, kako je tada sama tvrdila u period kada je bila u akutnoj fazi bolesti, obraćala se i policiji zbog istih dešavanja, no u evidenciji CSR ne postoji dokumentacija koja bi to i potvrdila; da gđa Y, nakon stabilizacije zdravstvenog statusa, nikada nije bila raspoložena da produbljuje te događaje, niti da imenuje moguće nasilnike.

4. Takođe, zatraženo je i izjašnjenje od JU Doma starih Grabovac – Risan u vezi korisnice Y, psihološkog nadzora i tretmana kao i drugih informacija.

Dom je dostavio sveobuhvatno izjašnjenje u vezi korisnice X. Y, uz dokumentaciju koju smo tražili u vezi sa njom, njenim smještajem, radom i saradnjom sa organom starateljstva u Baru kao i staraocem iz Csr Bar koji joj je postavljen.

Između ostalog, Dom starih ističe: da se X.Y. nalazi na smještaju u toj ustanovi od 04.12.2018.godine, i smještena je posredstvom Csr Bar rješenjem br. 0501-3331/2018-4 od 04.12.2018.godine na odjeljenje psihogerijatrije; da se nije adaptirala na domske uslove života i u više navrata je izjavljivala da želi da napusti ustanovu; da se ustanova više puta obraćala nadležnom Centru sa molbom za pronalaženja adekvatnog rješenja za njen slučaj (obraćanja/dopisi od 02.02.2019. godine, 06.09.2019. godine, 01.06.2020. godine, 22.06.2020. godine, 13.05.2021. godine, 16.06.2021. godine, 27.09.2022. godine i od 31.10.2022. godine); da je 05.06.2020.godine, Centar za socijalni rad Bar podnio predlog za lišavanje poslovne sposobnosti imenovane, na koji su, prosljedili njenu molbu u kojoj izjavljuje da „ona nije lice kojoj je potreban staratelj i koji bi donosio odluke u svoje ime, a smatra da ima pravo da o svom načinu života sama odlučuje“; da se Rješenjem Osnovnog suda u Baru od 06.10.2020.godine X. Y. u potpunosti oduzima poslovna sposobnost, nakon čega je pravna služba Doma zajedno sa korisnicom podnijela žalbu 22.10.2020.godine, te je Viši sud u Podgorici, 16.03.2020. godine ukinuo rješenje Osnovnog suda u Baru; da je u ponovnom postupku 26.10.2021. godine Osnovni sud u Baru donio rješenje kojim se oduzima potpuno poslovna sposobnost korisnici Y, na koje rješenje privremeni zastupnik- advokat podnio žalbu; da je tokom tog perioda Dom u više navrata slao dopise nadležnom centru u kojem ih obavještaju o aktuelnom stanju korisnice **i pozivaju da obave razgovor sa korisnicom**; da uprkos insistiranju na ponovnom pokretanju postupka za preispitivanje poslovne sposobnosti korisnice Y. uz dostavljanje Izvještaja domskog ljekara X. dr X. i Izvještaja dipl psihološkinje X. X, nadležni centar odgovara dopisom od 11.10.2022. godine kojim obavještava Dom da je dužan dostaviti dokaz da je korisnica izliječena, a da Sud po službenoj dužnosti svoje rješenje preispituje nakon pet godina, koji rok nije protekao; da su nakon ovakvog odgovora i očiglednog nepostojanja želje za pokretanjem postupka za preispitivanjem poslovne sposobnosti 31.10.2022. godine pod br 04-3490/I uputil Molbu

Ministarstva rada i socijalnog staranja u kojoj su naveli da smatraju da izliječenje od bolesti nije i ne smije biti osnov za ponovno preispitivanje poslovne sposobnosti, te da urgiraju da Organ starateljstva preduzme **sve aktivnosti u cilju promjene oblika zaštite za Y. X. i ponovno pokretanje postupka za preispitivanje poslovne sposobnosti**. Da su naveli da kako na teritoriji Opštine Bar postoje usluge, narodne kuhinje, pomoć u kući za stara lica i osobe sa invaliditetom i dnevni boravak za stara lica, mišljenja su da nijesu isrppljenje sve mogućnostii da Csr Bar mora pronaći adekvatnije rješenje u cilju zbrinjavanja korisnice.

Takođe se ističe da je epilog svega nevedenog posjeta starateljke iz Czs Bar, gospođe XX. koja je dana **14.11.2022. godine** obavila razgovor u Domu sa X. Y. u prisustvu stručnih radnica XX i XX., kojom prilikom je korisnici objasnila da postoji mogućnost vanrednog pokretanja postupka za preispitivanje poslovne sposobnosti, ali da Czs Bar nije u mogućnosti pokretanje istog i **da to mora da učini korisnica lično**.

Da kada je riječ o psiho- socijalnom tretmanu ističu: da psihijatar je evidentirao stanje korisnice Y. X. koje ; da što se tiče savjetodavnog rada sa korisnicom i pružanja pomoći i podrške sa socijalnog aspekta tim psihologa i socijalnih radnika JU Dom starih „Grabovac“ je u svakodnevnoj komunikaciji sa X. Y. dok prema svojoj evidenciji staratelj XX iz Csr Bar je i pored svih dopisa Doma, posjetila korisnicu **jedan** put 14.11.2022.godine. U vezi pitanja koje se tiče psihološkog nadzora obavještavamo Vas da su psiholozi u svakodnevnoj komunikaciji i radu sa korisnicom X. Y, da što se tiče radno-okupacione terapije ona je aktivno učestvovala u grnčarskoj sekciji u okviru glinarnice i programu „Art of living“ koji se realizovao u ustanovi u periodu od šest mjeseci; a u drugoj polovini godine ona se isključila iz svih radno okupacionih terapija, za šta je njihova pretpostavka posledica situacije u kojoj se nalazi. Napominju, da pored toga što je korisnici u potpunosti oduzeta poslovna sposobnost ista ima **saglasnost staratelja (Csr Bar) za kretanje van ustanove i raspolaganja svojim novcem od dana 27.12.2021.godine**, a s obzirom na to smatraju da postoji rizik da ona samoinicijativno napusti ustanovu, što ista verbalizuje već duži vremenski period, a o čemu je Centar za socijalni rad Bar više puta obavješten.

Na kraju izražavaju spremnost da stan koji se nalazi u strogom centru Bara, a koji je u vlasništvu JU Dom starih „Grabovac“ Risan uz saglasnost nadležnih institucija, ustupe na korišćenje bez naknade gospođi Y. koja bi na raspolaganju imala narodnu kuhinju i uslugu pomoć u kući po kojima je Opština Bar poznata.

U prilogu je dostavljena dokumentacija.

3.3. U usmenom razgovoru od 1.03.2023. godine, sa predstavnikom Uprave Doma starih „Grabovac“ Risan, obaviješteni smo da je X.Y, samoinicijativno napustila Dom.

3. Utvrđene činjenice

4. Iz pribavljenih informacija, dostavljenih izjašnjenja i raspoložive dokumentacije proizilazi:

- da je X.Y. rođena1958. godine;
- da je stanovala u Baru i da je bila korisnica usluga u oblasti socijalne zaštite kod Centra za socijalni rad Bar;
- da je zbog lošeg psihičkog zdravlja, nekoliko puta hospitalizovana, u bolnici za psihijatriju u Kotoru;
- da je 4.12. 2018. godine, odlukom Centra za socijalni rad Bar, smještena u Dom starih “Grabovac” Risan (od 2015. godine u par navrata je bila smještena na lični zahtjev u JU Dom starih “Grabovac” Risan, koji je napuštala svojevrijedno);
- da Centar smatra da nije u stanju da brine o sebi i svojim pravima, da joj je potrebna stalna njega i briga od strane drugog lica;
- da je 05.06.2020. godine direktor Centra za socijalni rad Bar, Osnovnom sudu u Baru podnio predlog za potpuno lišenje poslovne sposobnosti gđe Y;
- da je 25.06.2020. godine Centar, postavio g-đi Y. privremenog staraoca – XX, socijalnu radnicu Centra;
- da je 1.10.2020. godine u Osnovnom sudu u Baru, uz prisustvo predlagača – predstavnica Centra za socijalni rad Bar, **održano ročište bez protivnice predlagača (X. Y.)**, gdje je Sud sproveo vještačenje po vještaku XX. koja je dala mišljenje nakon uvida u medicinsku dokumentaciju;

- da je vještak psihijatar na ročištu istakla da nije neophodan pregled protivpredlagateljice već dovoljan uvid u medicinsku dokumentaciju;
- da je Osnovni sud u Baru, 6.10.2020. godine, donio rješenje Rs. 67/20 kojim se potpuno oduzima poslovna sposobnost X. Y;
- da je 26.10.2020. godine X.Y. podnijela žalbu Višem sudu u Podgorici, ukazujući da nije saslušana u postupku te da je vještak nije ni pregledala;
- Da je Viši sud u Podgorici 16.03.2021. godine donio Odluku Gž.br. 1214/2021-20 kojom je ukinuo rješenje Osnovnog suda u Baru od 6.10.2020.g. i predmet vratio na ponovni postupak;
- Da je Osnovni sud u Baru 26.04.2021. godine X. Y. postavio privremenog zakonskog zastupnika – advokata XX;
- Da je 13.09.2021. godine, u ponovnom postupku Osnovni sud u Baru održao ročište u prisustvu protivpredlagateljice i njenog zastupnika, gdje je ona saslušana u svojstvu stranke;
- Da je 28.09.2021 godine održana rasprava pred Sudom na kojoj je bila prisutna i X.Y. i vještak dr XX., koja je istakla da je mišljenja da pacijentkinju treba potpuno lišiti poslovne sposobnosti;
- Da je 26.10.2021. godine, Osnovni sud u Baru u ponovnom postupku donio rješenje Rs. Br 35/21 kojim se oduzima potpuno poslovna sposobnost X. Y.;
- Da je protiv te odluke zastupnik protivnice predloga, podnio žalbu Višem sudu u Podgorici;
- Da je 7.12.2021. godine, Viši sud u Podgorici donio odluku Gž.br 5096/2021 kojom se odbija kao neosnovana žalba i potvrđuje rješenje Osnovnog suda od 26.10.2021.g.
- Da nije podnošeno vanredno pravno sredstvo – revizija;
- Da je 27.12.2021. godine Centar za socijalni rad Bar dao saglasnost da X.Y. može da se kreće van Doma starih, kao i da raspolaže sa svojim novcem;
- Da je korisnica zaposlenima i menadžmentu Doma starih Risan, više puta isticala da želi da izađe iz Doma, da takođe želi da se preispita njena poslovna sposobnost, tj. da joj se vrati;
- Da je tim povodom od strane stručnih lica Doma, obavljan savjetodavni rad sa korisnicom;
- Da su predstavnici Doma za stare “Grabovac”, više puta tražili od Centra za socijalni rad Bar da postupe u skladu sa željama korisnice, te da je staratelj posjeti i sa njom porazgovara;
- Da je Centar za socijalni rad Bar samo jednom posjetio korisnicu, starateljka XX, sa njom je obavila razgovor;
- Da X.Y., po navodima predstavnika Doma starih “Grabovac”, svakodnevno insistira na izlazak iz Doma i u posljednje vrijeme agresivnije ispoljava svoj stav;
- Da je 1.03.2023. godine, korisnica Y. svojevrijem napustila Dom starih “Grabovac” Risan.

4. Relevantni propisi

5. Ustavom Crne Gore, zajamčeno je:

Zabranjena je svaka neposredna ili posredna diskriminacija, po bilo kom osnovu. Neće se smatrati diskriminacijom propisi i uvođenje posebnih mjera koji su usmjereni na stvaranje uslova za ostvarivanje nacionalne, rodne i ukupne ravnopravnosti i zaštite lica koja su po bilo kom osnovu u nejednakom položaju. Posebne mjere se mogu primjenjivati samo dok se ne ostvare ciljevi zbog kojih su preduzete. (Član 8) Potvrđeni i objavljeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava sastavni su dio unutrašnjeg pravnog poretka, imaju primat nad domaćim zakonodavstvom i neposredno se primjenjuju kada odnose uređuju drukčije od unutrašnjeg zakonodavstva. (Čl. 9)

Prava i slobode ostvaruju se na osnovu Ustava i potvrđenih međunarodnih sporazuma.

Svi su pred zakonom jednaki, bez obzira na bilo kakvu posebnost ili lično svojstvo. (Čl. 17)

Svako ima pravo na jednaku zaštitu svojih prava i sloboda. (Član 19)

Svako ima pravo na pravni lijek protiv odluke kojom se odlučuje o njegovom pravu ili na zakonom zasnovanom interesu.

Svako ima pravo na pravnu pomoć. Član 20

Jemči se dostojanstvo i sigurnost čovjeka.

Jemči se nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta čovjeka, njegove privatnosti i ličnih prava. (Član 28/1 i 2)

Svako ima pravo na pravično i javno suđenje u razumnom roku pred nezavisnim, nepristrasnim i zakonom ustanovljenim sudom. (Čl. 32)

6. Konvencijom UN-a o pravima osoba sa invaliditetom, propisano je:

Osnovna načela ove Konvencije biće:

(a) Poštovanje urođenog dostojanstva, individualne anatomije osoba sa invaliditetom, uključujući njihovo pravo da donose odluke o sopstvenim životima i samostalnosti tih osoba;

(b) Nediskriminacija;

(c) Puno i efektivno učešće i uključenost u sve sfere društvenog života;

(d) Poštovanje različitosti i prihvatanje osoba sa invaliditetom kao dela ljudske vrste i raznovrsnog ljudskog roda;

(e) Jednakost mogućnosti;

(f) Pristupačnost;

(g) Jednakost muškaraca i žena;

(h) Poštovanje razvijajućih kapaciteta dece sa invaliditetom i poštovanje prava te dece da očuvaju sopstveni identitet. (čl. 3)

Države potpisnice priznaju da su sve osobe jednake pred zakonom, te da imaju jednako pravo, bez ikakve diskriminacije, na zakonsku zaštitu i uživanje zakonskih povlastica.

Države potpisnice zabranjuju bilo kakvu diskriminaciju na osnovu invaliditeta i garantuju osobama s invaliditetom jednaku i učinkovitu zaštitu od svake diskriminacije.

Da bi unaprijedile ravnopravnost i ukinule diskriminaciju, države potpisnice će poduzeti sve odgovarajuće korake da osiguraju razumnu prilagodbu. (Član 5)

Države potpisnice ponovo potvrđuju da osobe s invaliditetom imaju pravo svuda na priznanje pravne i poslovne sposobnosti.

Države potpisnice prihvataju da osobe s invaliditetom u svim područjima života uživaju pravnu i poslovnu sposobnost ravnopravno s drugim osobama.

Države potpisnice će poduzeti odgovarajuće mjere da osobama s invaliditetom osiguraju potrebnu pomoć za ostvarivanje njihove pravne i poslovne sposobnosti.

Države potpisnice osiguravaju da sve mjere koje se odnose na uživanje pravne i poslovne sposobnosti predviđaju odgovarajuće i djelotvorne mehanizme zaštite koji će sprječavati zloupotrebu, u skladu s odredbama međunarodnog prava o ljudskim pravima. Ti mehanizmi zaštite će osigurati da mjere koje se odnose na uživanje pravne i poslovne sposobnosti poštuju prava, volju i sklonosti te osobe, da se isključi sukob interesa i zloupotreba uticaja, da su proporcionalne i prilagođene okolnostima u kojima se nalazi ta osoba, da se primjenjuju u najkraćem mogućem vremenu, te da podliježu redovnoj reviziji nadležnog, nezavisnog i nepristrasnog tijela vlasti ili sudskog tijela. Mehanizmi zaštite su proporcionalni stepenu u kom takve mjere utiču na prava i interese osobe.

U skladu s odredbama ovog člana, države potpisnice poduzet će odgovarajuće i učinkovite mjere kako bi osigurale jednako pravo osobama s invaliditetom da posjeduju ili nasljeđuju imovinu, da kontroliraju svoje finansijske poslove i imaju jednak pristup bankovnim kreditima, hipotekama i drugim oblicima finansijskog kreditiranja; te će osigurati da osobama s invaliditetom ne bude proizvoljno oduzeta imovina. (Član 12)

7. Porodični zakon Crne Gore (»Službeni list CG«, broj 1/2007, 53/16, 76/20), propisuje:

Pod starateljstvo se stavlja dijete koje je bez roditeljskog staranja ili punoljetno lice koje nije u mogućnosti da se stara o sebi, svojim pravima, interesima i obavezama.

Lice kojem se obezbjeđuje starateljska zaštita u smislu ovog zakona smatra se štíćenikom. (čl. 178)

Svrha starateljstva nad drugim licem koje nije u stanju ili nije u mogućnosti da se stara o svojim pravima i interesima je zaštita njegovih prava i interesa. (čl. 179/2)

Pri postavljenju staraoca organ starateljstva brižljivo će ispitati prilike lica koje se stavlja pod starateljstvo i za staraoca postaviti lice koje će, s obzirom na te prilike, najbolje moći da vrši starateljsku dužnost. (čl. 188)

Pri postavljanju staraoca organ starateljstva uzeće u obzir i želje štićenika, ako je ovaj u stanju da ih izrazi, kao i želje bližih srodnika štićenika.

Za staraoca se prvenstveno postavlja bračni supružnik ili srodnik štićenika, ako je to u interesu štićenika.

(Član 189)

Staralac je dužan da se brižljivo i savjesno stara o ličnosti, pravima, obavezama i interesima štićenika i da savjesno upravlja njegovom imovinom. (čl. 194)

Staralac je dužan da, uz pomoć organa starateljstva, preduzme sve potrebne mjere da se pribave sredstva za sprovođenje mjera koje je u interesu štićenika odredio organ starateljstva. (Član 195)

Organ starateljstva je dužan da razmotri izvještaj o radu staraoca i, po potrebi, preduzme odgovarajuće mjere radi zaštite interesa štićenika.

Pored kontrole rada staraoca kroz izvještaje o njegovom radu, organ starateljstva povremeno vrši neposrednu kontrolu rada staralaca. (čl. 211)

Punoljetno lice koje zbog duševne bolesti, duševne zaostalosti ili kojeg drugog uzroka nije sposobno da se samo brine o svojim pravima i interesima **potpuno** se lišava poslovne sposobnosti.

Punoljetno lice koje svojim postupcima urgožava svoja prava i interese ili prava i interese drugih lica zbog duševne bolesti, duševne zaostalosti, prekomjernog uživanja alkohola ili opojnih sredstava, senilnosti ili drugih sličnih razloga **djelimično** se lišava poslovne sposobnosti.

Odluku o lišenju poslovne sposobnosti donosi nadležni sud u vanparničnom postupku. (Član 235)

Lica koja su odlukom suda djelimično ili potpuno lišena poslovne sposobnosti organ starateljstva staviće pod starateljstvo.

Pravosnažnu odluku o lišenju, odnosno ograničenju poslovne sposobnosti sud je dužan da bez odlaganja dostavi nadležnom organu starateljstva, koji će u roku od 30 dana od dana prijema odluke lice lišeno poslovne sposobnosti staviti pod starateljstvo. (Član 236)

Staralac lica koje je potpuno lišeno poslovne sposobnosti ili mu je poslovna sposobnost ograničena dužan je da se stara naročito o njegovoj ličnosti, smještaju, zdravlju i o uzrocima zbog kojih je lišeno poslovne sposobnosti i da nastoji da se ti uzroci otklone. (Član 237)

Ako staralac utvrdi da su se kod lica lišenog poslovne sposobnosti stekle okolnosti koje upućuju na potrebu vraćanja poslovne sposobnosti, odnosno izmjenu ranije odluke, dužan je da bez odlaganja o tome obavijesti organ starateljstva. (Član 238)

Organ starateljstva postaviće staraoca za pojedine poslove ili određenu vrstu poslova odsutnom licu čije prebivalište, odnosno boravište nije poznato, a koje nema zastupnika, nepoznatom vlasniku imovine kad je potrebno da se neko o toj imovini stara, kao i u drugim slučajevima kad je to potrebno radi zaštite prava i interesa određenog lica. (244)

Licu pod starateljstvom postaviće se poseban staralac za vođenje spora između njega i staraoca, za sklapanje pravnih poslova između njih, kao i u drugim slučajevima kad su njihovi interesi u suprotnosti. (247)

8. Zakon o vanparničnom postupku ("Sl. list RCG", br. 27/06, "Službeni list Crne Gore", br. 073/10, 020/15 od, 75/18 67/19)

U postupku oduzimanja i vraćanja poslovne sposobnosti sud ispituje da li je punoljetno lice prema stepenu sposobnosti za normalno rasuđivanje u stanju da se samo brine o svojim pravima i interesima i odlučuje o potpunom ili djelimičnom oduzimanju poslovne sposobnosti ili potpunom ili djelimičnom vraćanju poslovne sposobnosti kad prestanu razlozi za potpuno, odnosno djelimično oduzimanje poslovne sposobnosti.

Postupak iz stava 1 ovog člana je hitan i mora se završiti najkasnije u roku od 30 dana od dana prijema predloga. (član 29)

Postupak za oduzimanje i vraćanje poslovne sposobnosti pokreće se po predlogu:

- 1) organa starateljstva;
- 2) bračnog i vanbračnog druga, djeteta, ili roditelja lica kod koga su se stekli zakonski uslovi za oduzimanje, odnosno ograničenje poslovne sposobnosti;
- 3) djeda, babe, brata, sestre, kao i unuka, ako sa tim licem živi u porodičnoj zajednici;
- 4) lica kojem se oduzima ili vraća poslovna sposobnost, ako može da shvati značenje i pravne posljedice ovog predloga. (čl. 30)

U ovom postupku sud odlučuje na osnovu rasprave.

Na ročište se pozivaju predlagač, staralac lica kome se oduzima ili vraća poslovna sposobnost, njegov privremeni zastupnik i organ starateljstva.

Lice kome se oduzima, odnosno vraća poslovna sposobnost, poziva se na ročište, osim ako ovo lice, po ocjeni suda, nije u stanju da shvati značaj i pravne posljedice svog učešća u postupku. (čl. 34)

Kad nađe da postoje uslovi za oduzimanje poslovne sposobnosti, sud će licu, prema kome se postupak vodi, oduzeti potpuno ili djelimično poslovnu sposobnost.

U rješenju o oduzimanju poslovne sposobnosti sud određuje rok koji ne može biti duži od tri godine u slučaju djelimičnog oduzimanja poslovne sposobnosti, odnosno pet godina u slučaju potpunog oduzimanja poslovne sposobnosti, nakon čijeg isteka se utvrđuje da li i dalje postoje razlozi za oduzimanje poslovne sposobnosti.

U rješenju o oduzimanju poslovne sposobnosti sud je dužan da odredi vrstu poslova koje lice, kome je djelimično oduzeta poslovna sposobnost, može samostalno da preduzima.

Protiv rješenja o oduzimanju poslovne sposobnosti lice kome je oduzeta poslovna sposobnost može izjaviti žalbu, bez obzira na svoje duševno stanje. (čl. 40)

Kada prestanu razlozi zbog kojih je licu oduzeta poslovna sposobnost, sud će po službenoj dužnosti, na predlog samog lica, kao i po predlogu organa starateljstva i lica iz člana 30 ovog zakona, sprovesti postupak i zavisno od njegovih rezultata donijeti rješenje o potpunom ili djelimičnom vraćanju poslovne sposobnosti. (čl. 42)

Sud, na predlog organa starateljstva ili lica iz člana 30 ovog zakona, donosi rješenje o vraćanju poslovne sposobnosti prije nego što istekne rok iz člana 40 stav 2 ovog zakona ako utvrdi da više ne postoje razlozi zbog kojih je licu oduzeta poslovna sposobnost.

Ako prije nego što istekne rok iz člana 40 stav 2 ovog zakona utvrdi da se stanje mentalnog zdravlja lica kome je potpuno oduzeta poslovna sposobnost toliko popravilo da je dovoljno i djelimično oduzimanje poslovne sposobnosti, sud na predlog organa starateljstva ili lica iz člana 30 ovog zakona donosi rješenje o djelimičnom oduzimanju poslovne sposobnosti.

Ako prije nego što istekne rok iz člana 40 stav 2 ovog zakona utvrdi da se stanje mentalnog zdravlja lica kome je djelimično oduzeta poslovna sposobnost promijenilo, sud na predlog organa starateljstva ili lica iz člana 30 ovog zakona donosi rješenje kojim povećava, odnosno smanjuje obim poslova koje lice kome je djelimično oduzeta poslovna sposobnost može samostalno da preduzima, odnosno donosi rješenje o vraćanju poslovne sposobnosti. (čl. 42 b)

9. Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti („Službeni list CG”, broj 027/13 od 11.06.2013, 001/15 od 05.01.2015, 042/15 od 29.07.2015, 047/15 od 18.08.2015, 056/16 od 23.08.2016, 066/16 od 20.10.2016, 001/17 od 09.01.2017, 031/17 od 12.05.2017, 042/17 od 30.06.2017, 050/17 od 31.07.2017, 059/21 od 04.06.2021, 145/21 od 31.12.2021, 145/21), propisuje:

Usluge u oblasti socijalne i dječje zaštite su:

- 1) podrška za život u zajednici;
- 2) savjetodavno-terapijska i socijalno-edukativna usluga;
- 3) smještaj;
- 4) neodložne intervencije i
- 5) druge usluge.

Bliže uslove za pružanje i korišćenje usluga, normative i minimalne standarde usluga iz stava 1 ovog člana propisuje nadležni organ državne uprave. (čl. 60)

Smještaj je usluga koja podrazumijeva boravak korisnika: na porodičnom smještaju-hraniteljstvu, porodičnom smještaju, u ustanovi, u prihvatilištu – skloništu i u drugim vrstama smještaja.

Smještaj može biti privremeni, povremeni i dugotrajni.

Usluge iz čl. 62 i 63 ovog zakona i stava 1 ovog člana obavlja pružalac usluge (Član 64)

Smještaj u ustanovu ostvaruje se zbrinjavanjem u ustanovu i obezbjeđenjem naknade troškova smještaja.(Član 69)

Smještaj u ustanovu obezbjeđuje se djeci i mladima, trudnici, samohranom roditelju sa djetetom do navršene treće godine života, licu sa invaliditetom i starom licu kojima se ne može obezbjediti ili nije u njegovom najboljem interesu ostanak u porodici ili usluge podrške za život u zajednici ili porodični smještaj-hraniteljstvo ili porodični smještaj.(Član 70, stav 1)

10. Zakonom o besplatnoj pravnoj pomoći ("Službeni list Crne Gore", br. 020/11 od 15.04.2011, 020/15 od 24.04.2015)

Lice iz člana 12 ovog zakona ima pravo na besplatnu pravnu pomoć, ako je:

- 1) korisnik materijalnog obezbjeđenja porodice zaštite u skladu sa zakonom kojim se uređuje socijalna i dječja zaštita;
- 2) dijete bez roditeljskog staranja;
- 3) lice sa invaliditetom;
- 4) žrtva krivičnog djela nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici i trgovine ljudima, kao i žrtva nasilja u porodici u skladu sa zakonom kojim se uređuje zaštita od nasilja u porodici;
- 5) lice slabog imovnog stanja. (čl. 13)

11. Zakonom o Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore ("Službeni list Crne Gore", br. 042/11 od 15.08.2011, 032/14 od 30.07.2014, 021/17 od 31.03.2017)

Zaštitnik/ca ne može da zastupa stranke u postupku, niti da u njihovo ime ulaže pravna sredstva, osim u slučaju iz člana 27 stav 2 ovog zakona. (Čl. 22/2)

Nakon završetka ispitivanja povrede ljudskih prava i sloboda Zaštitnik/ca daje mišljenje o tome da li je, na koji način i u kojoj mjeri došlo do povrede ljudskih prava i sloboda.

Kad Zaštitnik/ca utvrdi da je došlo do povrede ljudskih prava i sloboda, mišljenje sadrži i preporuku o tome šta treba preduzeti da bi se povreda otklonila, kao i rok za njeno otklanjanje. (čl. 41)

5. Zaključna ocjena

12. Nakon sprovedenog ispitnog postupka i utvrđenih činjenica, Zaštitnik konstatuje da su X. Y. - korisnici JU Doma za stare „Grabovac“, povrijeđena prava na adekvatnu podršku kao licu sa psihijatrijskim problemima i u stanju socijalne potrebe i prava na zaštitu od nasilja.

Oduzimanje poslovne sposobnosti

13. Zapaža se da je sa situacijom u kojoj se nalazila građanka Y, JU Centar za socijalni rad Bar upoznat od 2015. godine, te je preduzimao mjere i radnje u cilju njene zaštite zbog nepovoljne zdravstvene (hronične psihijatrijske bolesti) i socio-ekonomske situacije. Gđa Y. je zbog bolesti, više puta hospitalizovana i liječena u Specijalnoj bolnici za psihijatriju u Kotoru. Na lični zahtjev od 2015. godine, bila je smještena u JU Dom za stara lica u Risnu, koju je ustanovu napustila u želji da život samostalno nastavi u Baru.

U decembru 2018. godine ponovo je smještena u Dom starih „Grabovac“ u Risnu odlukom Centra za socijalni rad Bar. Centar je (dok se nalazila u Domu), smatrajući da svoju bolest ne može da drži pod kontrolom, sredinom 2020. godine kod nadležnog redovnog suda inicirao, kao predlagač, postupak lišenja poslovne sposobnosti, na što je zakonom ovlašćen da može pokrenuti.

14. Nakon podnošenja predloga za potpuno lišenje poslovne sposobnosti korisnice, postavljen joj je staralac iz reda zaposlenih radnika Centra za socijalni rad Bar. Osnovni sud u Baru, 6.10.2020. godine, donio je rešenje, kojim se potpuno oduzima poslovna sposobnost X. Y. i to bez njenog učešća u postupku, bez saslušanja kao stranke, bez direktnog pregleda od strane ljekara vještaka i zastupanu po staraocu čiji su

interesi u suprotnosti sa strankom. Zaštitnik primjećuje da je vještak prihijatar XX. na ročištu istakla da nije potreban neposredan pregled pacijenta, već je dovoljna medicinska dokumentacija, kao i da se saslušanje - izjava protivnice predlagrača ne bi mogla uzeti kao validna.

Viši sud u Podgorici, ukinuo je prvostepenu odluku po žalbi korisnice i u svojoj odluci ukazao, između ostalog, prvostepenom sudu, da je lice prema kome se postupak vodi, potrebno neposredno pregledati od strane vještaka. Nakon toga Osnovni sud u Baru, postavlja privremenog zakonskog zastupnika iz reda advokata za korisnicu Y, saslušao je protivpredlagateljicu kao stranku, te sproveo dokaz - neposredan pregled od strane istog vještaka psihijatra XX. U tom postupku zakonski zastupnik korisnice zalagao se da se ona djelimično liši poslovne sposobnosti. Osnovni sud u Baru donio je novu odluku, kojom se gđi Y. potpuno oduzima poslovna sposobnost. Protiv te odluke je izjavljena žalba od strane njenog advokata po službenoj dužnosti, da bi Viši sud u Podgorici, u decembru 2021. godine, odbio istu i potvrdio prvostepenu odluku.

15. Zaštitnik podsjeća da se sudski postupak o poslovnoj sposobnosti tiče građanskih prava pojedinca te, shodno tome, mora da poštuje utvrđene obavezne garancije pravičnom suđenju iz člana 6. Evropske konvencije. Naime države potpisnice imaju određeni stepen slobodne procjene kad odlučuju o proceduralnim aranžmanima kojima će da osiguraju fer suđenje, ali moraju da se ispoštuju minimalne garancije člana 6. što znaci da pojedinac ima pravo da učestvuje u postupku o sopstvenoj poslovnoj sposobnosti. A s ozbirom na dvojnu ulogu takvog pojedinca - kao zainteresovane strane, a u isto vreme i kao predmeta razmatranja suda - njegovo učesce je neophodno „ne samo da mu se omogući da predstavi svoj slučaj, već i da sudiji omogući da formira sopstveno mišljenje o mentalnim sposobnostima podnosioca“². Drzave potpisnice moraju i da obezbijede da pojedinac kao stranka pred sudom uživa jednakost u odnosu na stranku koja podnosi zahtev. Premda Konvencija ne garantuje besplatnu pravnu pomoć u svim slučajevima koji se ticu građanskih prava, član 6. obavezuje države potpisnice da pruže takvu pomoć ako se to pokaže neophodnim za efektivan pristup sudu. Postojanje takve obaveze određuje se kroz složenost predmeta i procedure koje podrazumeva, značaj predmeta „spora“ i materijalne situacije pojedinca³. Kako većina postupaka o poslovnoj sposobnosti podrazumeva i vještacenje (medicinske dokumentacije) kao i rasprave pred sudom, na taj način postupci postaju veoma složeni. Za konkretnog pojedinca, radi se o vrlo bitnim pitanjima. Iz tih razloga, Evropski sud za ljudska prava smatra da su te stvari podjednako bitne kao lišenje slobode⁴.

16. Kada je riječ o sudskom postupku oduzimanja poslovne sposobnosti, posebnu pažnju treba obratiti na pravo osobe da bude saslušana u postupku, da je zastupa osoba koja nije u sukobu interesa, a po mogućnosti stručna osoba – advokat kao i na obezbeđivanje tzv. „jednakosti u oružju“, odnosno, jednakosti u korišćenju procesnih sredstava što su pokazali i rezultati istraživanja sudske prakse⁵. U slučaju gđe Y., u jednom dijelu sudskog postupka – prvostepenog u prvom postupku, sve navedeno nije bilo primjenjeno te je zanemareno istražno načelo, a i bila je zastupana od lica koje je zaposleno u Centru za socijalni rad (koji je pokretač postupka oduzimanja poslovne sposobnosti). Primjećuje se da su joj u tom trenutku u tom postupku bila povrijeđena prava, što je i uvidio Viši sud u Podgorici. Podsjećamo na praksu ESLJP koja ističe da je neprihvatljivo da u postupku lice zastupa stručnjak koji je zaposlen u tom Centru za socijalni rad⁶. U konkretnom slučaju za staraoca nije moglo biti postavljeno lice liji su interesu u suprotnosti sa interesima

² Štukatur protiv Rusije par. 72 i Salontaji Drobnjak protiv Srbije par. 127

U predmetu Štukatur protiv Rusije, podnosiocu predstavke je dijagnostikovana šizofrenija i utvrdilo se, prema ljekarskom izvještaju, da je nasilan, «antisocijalan» i nesposoban da razumije svoje postupke. Pošto u izvještaju nije precizno navedeno koje postupke nije u stanju da razumije, došlo se do zaključka da je oduzimanje poslovne sposobnosti bilo suprotno članu 8. EK. Dalje, Sud je kritikovao državu zato što nije reagovala na način prilagođen licu kojem treba pomoć, i zaključio da je rezultat toga da su prava podnosioca po članu 8. bila ograničena više nego što je to strogo neophodno. Ovaj princip srazmjernosti i neophodnosti, potvrđen je u predmetu Salontaji Drobnjak protiv Srbije, gdje je Sud zaključio da ograničeno lišenje poslovne sposobnosti, koje je u skladu s domaćim zakonom i ima legitiman cilj, mora da bude srazmjerno da bi bilo u skladu sa Evropskom konvencijom. Potpuno lišenje poslovne sposobnosti ne zadovoljava taj kriterijum.

(KO MOŽE DA ODLUČUJE? Pravo na poslovnu sposobnost lica sa intelektualnim i psihosocijalnim invaliditetom Komesar za ljudska prava – 2012 Tematski izvještaj)

³ Eiri protiv Irske par. 26

⁴ Štukatur protiv Rusije par. 71

⁵ MDRI-S i Beogradski centar za ljudska prava, 2012; MDRI-S, 2016

⁶ Salontaji-Drobnjak protiv Srbije

štićenika⁷, a kakva je situacija bila u prvostepenom postupku. Međutim odluka o oduzimanju poslovne sposobnosti je pravosnažna od 7.12.2021. godine, a iz raspoložive dokumentacije proizilazi da nije podnošena revizija protiv te odluke.

Činjenica je da kada odluka o lišenju poslovne sposobnosti stupi na pravnu snagu, osoba prestaje da bude procesno sposobna, tako da ne može samostalno uložiti reviziju i druge vanredne pravne lekove, te se iz tog razloga revizija smatra nedjelotvornim pravnim lijekom, pa neizjavljivanje revizije ne predstavlja procesnu smetnju da Ustavni sud odlučuje o ustavnoj žalbi koju bi lice izjavilo zbog povrede ljudskih prava u postupku za lišenje poslovne sposobnosti⁸. Ukazujemo na pravno shvatanje Evropskog suda za ljudska prava prema kome se pravna sredstva čije izjavljivanje zavisi od diskrecionih ovlašćenja državnih službenika i koja zbog toga nijesu direktno dostupna aplikantu, ne mogu smatrati djelotvornim pravnim sredstvima⁹.

17. Zaštitnik podsjeća da je Evropski sud za ljudska prava, u nekoliko navrata potvrdio značaj poslovne sposobnosti za uživanje ljudskih prava. Utvrdio je kršenja prava osoba lišenih poslovne sposobnosti u pogledu određenog broja ljudskih prava, uključujući pravo na slobodu ličnosti, pravo na imovinu, pravo glasa i pravo roditelja da učestvuju u postupku usvajanja dece. Sud je odbacio praksu «dobrovoljne» hospitalizacije protiv volje pojedinca, ali uz saglasnost staratelja. Zatvaranje protiv volje pojedinca je lišenje slobode i mora da poštuje garancije zaštite iz člana 5. Konvencije. Isto važi za smještaj u domove za socijalnu zaštitu bez saglasnosti datog pojedinca, kad su defakto mogućnosti za napuštanje ustanove značajno ograničene¹⁰.

18. Važeći Zakon predviđa da će nakon isteka određenog roka (5 godina) sud po službenoj dužnosti utvrditi da li i dalje postoje razlozi za oduzimanje poslovne sposobnosti, kao i da je moguće vraćanje oduzete poslovne sposobnosti od strane suda, u postupku po predlogu *organa starateljstva* i drugih ovlašćenih lica, među kojima i **lica kojem se oduzima ili vraća poslovna sposobnost, ako može da shvati značenje i pravne posljedice ovog predloga**. Proizilazi da 2026. godine Sud treba da utvrdi da li i dalje postoje razlozi za oduzimanje poslovne sposobnosti korisnice.

Dakle, u postupku za vraćanje poslovne sposobnosti lice je po samom zakonu procesno sposobno, bez obzira na to da li mu je poslovna sposobnost potpuno ili djelimično oduzeta, tako da može pokrenuti samostalno ovaj postupak i u njemu preduzimati sve zakonom dopuštene procesne radnje.

19. Korisnica je u više navrata, predstavnicima Doma, menadžmentu, zaposlenima kao i psiholozima i ljekarima isticala da ne želi da boravi u Domu, da se ne osjeća adaptirano i da želi da izađe kao i da se preispita njena poslovna sposobnosti. Tim povodom predstavnici Doma, upućivali su dopise JU Centru za socijalni rad Bar, tražeći saradnju, posjetu korisnici te da treba da razmotre promjenu oblika zaštite, pri tom nudeći alternativna rješenja. Međutim, organ starateljstva je odbijao saradnju i svemu tome pristupio prilično nezainteresovano, smatrajući da nema osnova za pokretanje novog postupka. Stoga, JU Dom starih „Grabovac“ 31.10.2022. godine obratili su se za pomoć Ministarstvu rada i socijalnog staranja. Nije poznato da li je Ministarstvo preduzelo neke radnje povodom obraćanja Doma.

Iako znajući da se njihova štíćenica nalazi u problemima, da odbija kolektivni smještaj, da traži pomoć i podršku, staratelj ju je posjetio samo jedan put u Domu i to u novembru 2022. godine, kada je Zaštitnik već pokrenuo ispitni postupak.

20. Sve navedeno ukazuje na nesavjesan i neprofesionalan odnos Centra za socijalni rad Bar u slučaju X. Y.. Od samog iniciranja postupka za lišenje poslovne sposobnosti, Centar je pokazao nezainteresovanost, te nepoznavanje propisa i međunarodnih standarda koji se odnose na poslovnu sposobnost i poslove starateljstva. Ovakvim (ne)postupanjem građanki su povrijeđena prava.

Mišljenja smo da kako su interesi korisnice i njenog straoca (zaposleni iz reda Centra za socijalni rad Bar) u suprotnosti (a i predstavnici Doma starih su istakli da Centar za socijalni rad odbija saradnju po pitanju njenih

⁷ čl. 197 Porodičnog zakona

⁸ <https://www.mdri-s.org/wp-content/uploads/2017/01/Smernice-za-sudije.pdf>

⁹ Gurepka protiv Ukrajine, broj 61406/00 od 6. septembra 2005. godine, stav 60. i Tănase protiv Moldavije, broj 7/08 od 27. aprila 2010. godine, stav 122

¹⁰ Stanev protiv Bugarske, paragrafi 121-132

prava), potrebno joj je postaviti staraoca za posebne slučajeve (koji nije iz reda Csr Bar) koji bi mogao štititi njena prava do pristupa sudu.

Podsjećamo da je svrha lišenja poslovne sposobnosti i stavljanja pod starateljstvo, prije svega, zaštita osobe. Riječ je i o socio-terapijskoj mjeri čiji je cilj zaštita psihičkog, tjelesnog i socijalnog zdravlja oboljele osobe. Međutim, ona istovremeno smanjuje opseg ličnih prava tih građana te, stoga, treba pažljivo i odgovorno postupati kako ne bi bilo prostora za propuste¹¹.

Potpuno lišenje poslovne sposobnosti, krajnje je sredstvo kojim društvo, stavljajući se u poziciju zaštitnika, pokušava da „sačuva“ sebe ili lice o čijim se pravima odlučuje, od štetnih posledica odluka tog lica. Na taj način, umjesto potrebne podrške, licu se u potpunosti uskraćuje mogućnost odlučivanja o sopstvenom životu.

21. Mišljenja smo da je građanki Y. na određeni način, imajući u vidu njeno stanje i odnos organa starateljstva prema njoj, te da je bez adekvatnog zastupnika, povrijeđeno i pravo na pristup sudu. Ukoliko i dođe do sudskog postupka, sud je taj koji će dalje voditi računa da stranka bude zastupana od adekvatnog zastupnika (predstavnicu službe besplatne pravne pomoć ili iz reda advokata).

22. Zaštitnik razumije opravdanu brigu predstavnika Doma za stare „Grabovac“ za svoju korisnicu, koja iskazuje nezadovoljstvo i neraspoloženje i koja pored rada sa njom, nije adaptirana iako se iz izvještaja¹² zapaža da za vrijeme boravka u Domu redovno uzima terapiju i da nije bilo smještaja u Specijalnu bolnicu za psihijatriju Kotor. Po navodima Doma, tim psihologa i socijalnih radnika je u svakodnevnoj komunikaciji sa korisnicom koja je imala i psihološki nadzor i jedan period je bila uključena u radno-okupacionu terapiju. Korisnica je imala odobrenje staraoca da može slobodno da izlazi raspolaže novcem, a Uprava doma je isticala da postoji rizik da usled nezadovoljstva ona samoinicijativno napusti Dom, što se i desilo 1. 03 2023. godine.

Iz svega navedenog, Zaštitnik je utvrdio da je Dom starih „Grabovac“ preduzimao potrebne radnje i mjere na adekvatnom rešavanju problema svoje korisnice.

23. Države potpisnice Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom¹³ obezbjeđuju da sve mjere vezane za ostvarivanje poslovne sposobnosti predviđaju odgovarajuće i efektivne garancije zaštite, kojima se sprečava zloupotreba, u skladu sa međunarodnim pravom. Takve garancije zaštite obezbjeđuju da mjere vezane za ostvarivanje poslovne sposobnosti poštuju prava, želje i preferencije takvih lica, te da su lišene sukoba interesa i neprimjerenog uticaja, da su srazmjerne i prilagodene okolnostima datog lica, da važe najkraći mogući period i da podliježu redovnoj reviziji nadležne, nezavisne i nepristrasne vlasti ili sudskog tijela. Garancije su srazmjerne stepenu u kojem takve mjere pogađaju prava i interese datog lica¹⁴.

24. Uloga Centra za socijalni rad, kao organa starateljstva veoma je značajna i višestruka u postupku lišavanja kao i vraćanja poslovne sposobnosti. Centar se nerijetko pojavljuje u ulozi predlagača, privremenog staratelja i/ili zastupnika. Ovo može stvoriti određene zabune, u situacijama kada organ starateljstva pokrene postupak prema nekoj osobi za lišavanje poslovne sposobnosti, potom odredi privremenog staratelja – nekog iz redova svojih zaposlenih, koji uglavnom ne poznaju osobu o čijoj se poslovnoj sposobnosti odlučuje, a takođe organ starateljstva može da bude i zastupnik osobe sa invaliditetom. U praksi ovo svakako može dovesti do neadekvatne zaštite prava i interesa osobe prema kojoj se postupak vodi i o čijim se pravima i pravnim interesima odlučuje. Iako odluku o lišavanju i vraćanju poslovne sposobnosti donosi nadležni redovni sud, odluku o postavljanju i razrešenju staratelja/ke donosi organ starateljstva.

¹¹ <https://posi.hr/wp-content/uploads/2018/02/POSI-Zbornik-19042012.pdf>

¹² Izvještaj ljekara JU Doma starih „Grabovac“ br.2201-LP-1677/2022 od 12.10.2022. godine

¹³ Crna Gora je ratifikovala Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom u kojoj su sadržana prava koja sve osobe sa invaliditetom treba neometano da uživaju, kao i obaveze država u pogledu ostvarivanja garantovanih prava, i to ne nekih novih prava, već svih prava u ekonomskom, društvenom, političkom, pravnom i kulturnom životu, ravnopravno sa drugima. Cilj konvencije je da unaprijedi, zaštititi i osigura puno i jednako uživanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda svim osobama sa invaliditetom i unaprijedi poštovanje njihovog urođenog dostojanstva.

¹⁴ <https://rm.coe.int/ko-moze-da-odlucuje-pravo-na-poslovnu-sposobnost-lica-sa-intelektualni/16807be5dd>

Zaštita od nasilja lica sa invaliditetom/psihijatrijskim problemima

25. Gđa Y, prema navodima organa starateljstva, navela je da je bila žrtva krivičnog djela (protiv polne slobode i nasilja) u jednom periodu, međutim, proizilazi da u vezi sa tim navodima Centar nije preduzimao dalje radnje i mjere, odnosno obavijestio policiju i tužilaštvo. Ovo, po mišljenju Zaštitnika predstavlja povredu prava građanke koja je kao osoba sa psihičkim problemima, po njenim navodima, bila žrtva krivičnog djela, a kako je istakla radilo se od krivičnom djecu protiv polne slobode, kao i nasilja. Međutim, kako je istakao Centar za socijalni rad Bar, niko od sadašnjih stručnih radnika Službe za odrasla i stara lica nije bio angažovan u radu sa korisnicom. Ističu da je korisnica isticala da se obraćala policiji zbog pomenutog nasilja, ali Centar ne posjeduje nikakvu dokumentaciju s tim u vezi. Da je Centar preduzimao bilo kakve aktivnosti provjere navoda odnosno prijavljivanja sumnji u krivično djelo nad bolesnim licem, to bi postojala dokumentacija koja to potvrđuje (obavještenja policiji, tužiocu i korespondencija sa istim).

26. U konkretnom slučaju, organi koji su upoznati da je nad korisnicom (koja ima ozbiljnu psihijatrijsku dijagnozu) izvršen neki vid nasilja ili krivičnog djela protiv polne slobode, bili su dužni da o tome obavijeste policiju ili nadležno državno tužilaštvo, a koji bi organi mogli preispitati njene navode, utvrditi ko su počinioci i s tim u vezi sprovesti dalji postupak. Međutim, podaci kazuju da ti organi (centar za socijalni rad, Dom starih, kao i sud¹⁵) nijesu po saznanju za nasilje ili krivično djelo isto prijavili. Saglasno Zakoniku o krivičnom postupku, svako je dužan da prijavi krivično djelo za koje se goni po službenoj dužnosti. Dužnost prijavljivanja se naročito odnosi na državne organe i javne službe. Mišljenja smo da je organ starateljstva bio dužan da u slučaju osobe sa psihičkim problemima, sa povećanom pažnjom vodi računa o zaštiti njenih prava i integriteta, imajući u vidu da zbog stanja u kojem se nalazi, može biti žrtva i nasilja i zloupotrebe.

27. Polazeći od navedenog, kod činjenice da je potrebno preduzeti adekvatne radnje (u međusektorskoj saradnji) u cilju zaštite građanke Y. Zaštitnik u cilju ostvarivanja ljudskih prava i sloboda

PREPORUČUJE

Ministarstvu rada i socijalnog staranja Centru za socijalni rad Bar

- ***da preduzmu hitne mjere i pravne radnje u cilju adekvatnog zbrinjavanja i zaštite X. Y, te joj se postavi privremenog staratelja koji će zastupati njene interes pred nadležnim organima u postupku oduzimanja/vraćanja poslovne sposobnosti;***

Ministarstvu rada i socijalnog staranja

- ***da izvrši stručni nadzor nad radom JU Centra za socijalni rad Bar, te ispita odgovornost tog Centra u postupanju u slučaju korisnice Y, kako u dijelu neprijavljivanja nasilja, tako i u dijelu oduzimanja/vraćanja poslovne sposobnosti i nesaradnje sa njom kao i ustanovom u kojoj je bila smještena;***

Upravi za inspeksijske poslove

- ***da izvrši inspeksijski nadzor nad radom JU Centra za socijalni rad Bar u vezi (ne)postupanja Centra u slučaju korisnice Y, kako u dijelu zaštite od nasilja, tako i u dijelu***

¹⁵ Zapisnik Osnovnog suda u Baru Rs. 35/21 od 13.09.2021.g.

oduzimanja/vraćanja poslovne sposobnosti i nesaradnje sa njom kao i ustanovom u koju je bila smještena;

JU Domu starih "Grabovac" Risan

- da u ovakvim i sličnim slučajevima, ukoliko organ starateljstva ne saraduje sa Domom i štíćenikom/com, odmah obavijesti Ministarstvo rada i socijalnog staranja i nadležnu inspekciju socijalne zaštite, te eventualno preduzme i druge aktivnosti (podnošenje prijave protiv odgovornog lica za nesavjesan rad u službi i sl.).

Naznačeni organi/ustanove su dužni je da u roku od 20 dana od dana prijema ovog akta, dostave Zaštitniku izvještaj o mjerama i radnjama koje su preduzete na izvršenju preporuke/a;

ZAMJENICA ZAŠTITNIKA
LJUDSKIH PRAVA I SLOBODA
CRNE GORE
Snežana Mijušković

D-na:

- JU Domu za stare "Grabovac" Risan
- Ministarstvu rada i socijalnog staranja
- JU Centru za socijalni rad Bar
- Upravi za inspekcijske poslove
- Osnovnom sudu u Baru (na upoznavanje)
- Osnovnom državnom tužilaštvu (na upoznavanje)
- a/a